

A Comparative Study of the Principles and Types of Installment Sale in Iran and the Vienna Convention 1980

Ebrahim Taghizadeh¹, Jalal Soltan Ahmadi¹, Yuosef Ebrahimi^{1*}

1. Department of Law, Payam Noor University, Tehran, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: One of the most common ways of buying and selling, especially among businessmen, is to conclude a contract in installments and in addition, the Iranian civil law has not provided a definition of it despite including this type of sale, nor has the 1980 Vienna Convention. He did not provide a definition of an installment contract, but according to Article 73, a contract in which "the delivery of goods is staged and frequent" is considered an installment contract and this opinion has been reflected in the opinions of the arbitration authorities to some extent.

Method: This research is of a theoretical type and the research method is descriptive-analytical and the method of collecting information is library-based and was done by referring to documents, books and articles.

Ethical Considerations: In this research, the principles of trustworthiness, honesty, impartiality and originality of the work have been observed.

Results: In addition to examining the concept and theoretical foundations of installment sales, the present research has analyzed and compared it in Iran's law and the Vienna Convention, as well as the installment sales contract of the medical contract.

Conclusion: Installment sales in Iranian law have different terms and conditions than the Vienna Convention and in some cases, the actions of the Vienna Convention regarding installment sales are against the regulations and rules accepted in Iran's legal system. However, this difference does not indicate the superiority of the provisions related to installment sale in Iranian law; in the general concept of the rules related to installment sale in Iranian law, it has ambiguities and the only way to benefit from the quality of installment sale is to remove its responsibility from the banking sector; Because the banking instructions regarding installment contracts are completely inconsistent with usury-free banking operations and in this field, except for a few installment contracts, they have been completely identical to usury operations.

Keywords: Sale; Types of Sale; PrinciplesTypes of Sale; Installment Sale; Iranian Law; Vienna Convention

Corresponding Author: Yuosef Ebrahimi; **Email:** u.ebrhimi1@gmail.com

Received: March 05, 2024; **Accepted:** June 07, 2024; **Published Online:** September 11, 2024

Please cite this article as:

Taghizadeh E, Soltan Ahmadi J, Ebrahimi Y. A Comparative Study of the Principles and Types of Installment Sale in Iran and the Vienna Convention 1980. *Medical Law Journal*. 2024; 18: e19.

بررسی تطبیقی بیع اقساطی در حقوق ایران و کنوانسیون وین ۱۹۸۰ با نگاهی بر

قرارداد بیع اقساطی تجهیزات پزشکی

ابراهیم تقی‌زاده^۱ ID، جلال سلطان احمدی^۱، یوسف ابراهیمی^{۱*} ID

۱. گروه حقوق، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: یکی از مرسوم‌ترین شیوه‌های خرید و فروش به ویژه در میان تجار، انعقاد قرارداد به نحو اقساطی بوده و مضافاً قانون مدنی ایران نیز علیرغم شمول این نوع از بیع، تعریفی از آن ارائه نکرده است. کنوانسیون ۱۹۸۰ وین نیز تعریفی از قرارداد اقساطی ارائه ننموده، اما به لحاظ ماده ۷۳، قراردادی که در آن «تحويل کالا، مرحله‌ای و دارای دفعات باشد» اقساطی محسوب می‌شود و این تلقی در آرای مراجع دآوری تا حدودی انعکاس یافته است.

روش: این تحقیق از نوع نظری بوده و روش تحقیق به صورت تحلیلی - تطبیقی است و روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای است و با مراجعه به اسناد، کتب و مقالات صورت گرفته است.

ملاحظات اخلاقی: در تحقیق حاضر، اصل امانتداری، صداقت، بی‌طرفی و اصالت اثر رعایت شده است.

یافته‌ها: تحقیق حاضر ضمن بررسی مفهوم و مبانی تئوریک بیع اقساطی، به تحلیل و بررسی تطبیقی آن در حقوق ایران و کنوانسیون وین و نیز قرارداد فروش اقساطی قرارداد پزشکی پرداخته است.

نتیجه‌گیری: بیع اقساطی در حقوق ایران دارای شرایط و ضوابط متفاوتی نسبت به کنوانسیون وین بوده و در مواردی اقدامات کنوانسیون وین در خصوص بیع اقساطی، خلاف مقررات و قواعد پذیرفته‌شده در نظام حقوقی ایران می‌باشد، اما این اختلاف نشان‌دهنده برتری مقررات مربوط به بیع اقساطی در حقوق ایران نیست؛ در مفهوم کلی قواعد مربوط به بیع اقساطی در حقوق ایران، دارای ابهاماتی است و تنها راه بهره‌مندی از کیفیت بیع اقساطی، سلب تکلیف آن از حوزه بانکی است، چراکه دستورالعمل‌های بانکی در خصوص قراردادهای اقساطی کاملاً غیر همسو با عملیات بانکی بدون ربا بوده و در این زمینه تا حدودی به جز معدودی از قراردادهای اقساطی، کاملاً یکسان به عملیات ربا بوده است.

واژگان کلیدی: بیع اقساطی؛ مبانی بیع اقساطی؛ حقوق ایران؛ کنوانسیون وین؛ قرارداد فروش تجهیزات پزشکی

نویسنده مسئول: یوسف ابراهیمی؛ پست الکترونیک: u.ebrhimil@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۱۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۱۸؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۶/۲۱

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Taghizadeh E, Soltan Ahmadi J, Ebrahimi Y. A Comparative Study of the Principles and Types of Installment Sale in Iran and the Vienna Convention 1980. Medical Law Journal. 2024; 18: e19.

مقدمه

تحول و توسعه چشم‌گیر تجارت در سده اخیر، وضع قواعد و مقررات جدید یا دست کم بازنگری و تجدید نظر در بسیاری از قواعد و مقررات موجود را جهت رفع نیازها و مطالبات تازه فعالان تجاری ضروری ساخته است (۱). شدت و عمق این تحول به حدی بوده که این فکر را به صورت جدی تقویت کرده است که دیگر بسیاری از قواعد و مقررات گذشته نمی‌تواند پاسخگوی نیازها و واقعیات امروز باشد و باید جای خود را به قواعد و مقررات تازه بدهد. یکی از ظواهر و جلوه‌های همکاری و مشارکت انسان‌ها با همدیگر در زندگی اجتماعی و به اقتضای ضرورت‌های اقتصادی، انعقاد قراردادهای بیع اقساطی است که پدیده‌ای متداول و رایج در معاملات و بازارهای داخلی و بین‌المللی و عنوانی نام آشنا و پراهمیت بوده که توجه فقها و حقوقدانان را به خود معطوف نموده است. امروزه بنا به ضرورت‌هایی نظیر گران بودن هزینه کالاها و بهای خدمات و مشکلات اقتصادی و پایین بودن سطح دستمزدها و پیدایش مؤسسات اقتصادی مختلف، گسترش فرهنگ مصرف‌گرایی و نوسانات قیمت‌ها و... افراد جامعه به دنبال نهاد حقوقی هستند که ضمن برخورداری حق تصرف و استفاده از مال و تحصیل حقوق مالکانه بر مبیع، از پرداخت کامل و یک جای ثمن معاف باشند (۲). بیع اقساطی در همه بخش‌های تولیدی، خدماتی، صنعتی، کشاورزی و در اموال منقول و غیر منقول کاربرد دارد و عمدتاً توسط فروشنده تجهیزات و کالاهای گران‌قیمت به شکل گسترده‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد. با تنظیم قرارداد فروش اقساطی موضوع قرارداد، به عنوان وثیقه نزد فروشنندگان باقی مانده و مشکل کمبود وثیقه چنین متقاضیانی مرتفع می‌گردد.

از نظر تاریخی - نظری بیع قسطی، از معامله‌های قدیمی است، جز اینکه در این زمان، به سبب پیوندهای اجتماعی و همکاری‌های اقتصادی میان انسان‌ها و اجتماعات و مؤسسات تجاری سرمایه‌داری غربی، بدین عنوان شناخته شده است. پیدایش و رواج این‌گونه بیع در غرب، با هدف آسان‌سازی فروش کالا برای فروشنده و استفاده آسان برای مشتری است.

این در حالی است که مطلبی تحت این عنوان به صراحت در قانون ایران تعریف نشده و در حقوق مدنی باید با نهادهای مشابه به دنبال مفهوم قطعی آن باشیم و صرفاً در ماده ۷۳ اشاره‌ای محدود به آن شده است.

در این پژوهش ضمن مفهوم‌شناسی بیع اقساطی در حقوق ایران و کنوانسیون بیع بین‌المللی، مبانی و اقسام بیع اقساطی را به صورت تطبیقی در ایران و کنوانسیون بیع بین‌المللی (وین) ۱۹۸۰ مورد تحلیل و بررسی قرار خواهیم داد و در نهایت پاسخ به طرح این سؤال که آیا بیع اقساطی کالا در حقوق ایران و آرای مراجع داوری بین‌المللی تثبیت شده است؟ تا چه میزان عملیات مربوط به بیع اقساطی همسو با اقساط بدوت ربا بوده است؟

این در حالی است که متأسفانه در حقوق مدنی ایران آنچنانکه باید و شاید، بیع اقساطی مورد تعریف و توجه قرار نگرفته است و تنها مرجع رسیدگی به قواعد مربوط به بیع اقساطی در حیطة عملیات بانکی بوده است که در ظاهر از عملیاتی تحت عنوان «عملیات بانکی بدون ربا» نام برده است، در ادامه روند تحقیق حاضر، علاوه بر تحلیل تطبیقی بیع اقساطی در حقوق ایران با کنوانسیون وین به راهبرد مؤثری در جهت رفع چالش‌ها و بهره‌مندی از کیفیت قراردادهای اقساطی پرداخته می‌شود.

۱. **بیع اقساطی:** تبیین مفاهیم در هر تحقیقی منجر به روشن‌شدن حوزه فعالیت آن تحقیق خواهد شد و با ارائه تعریف جامع و مانع از اصطلاحات، از ایجاد و طرح سؤالات غیر مرتبط ممانعت به عمل می‌آید. در این قسمت به مفهوم بیع اقساطی در حقوق ایران و کنوانسیون وین پرداخته می‌شود.

۱-۱. **در حقوق ایران:** در قانون مدنی از نهاد بیع اقساطی تعریفی ارائه نشده است و در پاره‌ای از کتب حقوقی اصولاً مبحثی با این عنوان یافت نمی‌شود. در توصیف بیع اقساطی چنین آمده است: «بیعی است که خریدار ثمن را به اقساط می‌دهد. گاه در این بیع شرط می‌شود که خریدار یک یا چند قسط را زودتر از موعد بدهد، سزاوار تخفیفی معلوم باشد» (۳).

ایشان در جای دیگر آورده‌اند که ثمن در این بیع به اقساط است (۴).

یکی از حقوقدانان در این باره نوشته است: «یکی از شایع‌ترین اقسام بیع نسیه، فروش به اقساط است» (۵)، سپس به توصیف اجتماعی - اقتصادی نهاد مزبور پرداخته است. لازم به ذکر است ایشان از نهاد مزبور با عنوان «بیع اقساط» تعبیر نموده‌اند که از انواع بیع مشروط است، در حالی که یکی دیگر از حقوقدانان بیع به اقساط را معادل معامله‌ای می‌دانند که در کتب دیگر حقوقدانان با عنوان «اجاره به شرط تملیک» یا «بیع اقساطی با ذخیره مالکیت» یاد می‌کنند (۵).

در هر حال اگرچه در کتب حقوقی به تعریف و توصیف چندان از عقد بیع اقساطی دست نمی‌یابیم، اما باید گفت که بیع اقساطی تنها با ثمن مؤجل صورت می‌گیرد و در آن مبیع حال است.

۱-۲. در کنوانسیون بیع بین‌المللی ۱۹۸۰: بدون شک هدف نهایی طرفین از انعقاد هر قراردادی، اجرای آن است. در همین جهت، کوشش بر این است که قرارداد، حتی‌المقدور اجرا شده و از فسخ آن اجتناب شود؛ هنگامی که بخشی از کالا تسلیم نمی‌شود یا بخشی از کالا با اوصاف مورد توافق مطابقت ندارد، طبعاً اجرای کل قرارداد ممکن نیست (۶). این بحث به ویژه در حوزه تجارت بین‌الملل و در ارتباط با قراردادهای بیع بین‌المللی اهمیت فوق‌العاده می‌یابد، زیرا در این عرصه به کرات شاهد هستیم که بنا به دلایل مختلف اجرای کل قرارداد ممکن نیست یا متعهد به هر دلیل، خواه بنا به ملاحظات اقتصادی یا از جهات دیگر، قادر یا حاضر به اجرای تمام قرارداد نیست. مطابق تعاریف موجود در کنوانسیون، قرارداد اقساطی اغلب قراردادی است جامع که حسب اقساط متعدد آن به چند قرارداد جزئی تحلیل می‌شود و به اقساط آینده که هنوز موعد اجرای آن‌ها نرسیده است، نقض قابل پیش‌بینی را نیز می‌توان تصور کرد. به نظر می‌رسد که این نوع بیع از اقسام بیع مؤجل نبوده و تصور آن در بیع حال نیز ممکن است (۷).

در کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا در مواد ۵۱ و ۷۳ در این مورد بحث شده است. ماده ۵۱ بیان می‌دارد: ۱- در صورتی که

فروشنده تنها قسمتی از کالا را تسلیم کند یا فقط قسمتی از کالای تسلیم‌شده مطابق قرارداد باشد، اصول ۴۶ تا ۵۰ در رابطه با بخشی که تسلیم نشده یا مطابق قرارداد نیست، اعمال می‌گردد؛ ۲- خریدار فقط در صورتی می‌تواند از تمام قرارداد اجتناب کند که عدم توفیق در تسلیم همه کالا یا عدم توفیق در تسلیم کالای مطابق با قرارداد منجر به نقض اساسی قرارداد گردد.

بیع یکی از قدیمی‌ترین راه‌های همکاری انسان‌ها در عرصه زیست بین‌المللی بوده و تمدن‌های مختلف از این طریق با یکدیگر در ارتباط بوده‌اند. ابعاد تعاملات اقتصادی، میزان و شیوه‌های معاملات بین‌المللی، در عصر حاضر گسترده شده است. این بحث در ارتباط با بیع بین‌المللی کالا به ویژه در قراردادهای اقساطی، تأدیه ثمن و تسلیم مبیع را با پیچیدگی‌های خاصی مواجه کرده است. از جمله اقدامات و مساعی جامعه بین‌المللی در یکپارچگی قواعد مربوط به بیع، کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا است که ماحصل چندین ده‌سال تلاش با چهار فصل با تعداد ۱۰۱ ماده است. این سند بین‌المللی با دامنه وسیعی از موضوعات حوزه بیع به ویژه انعقاد بیع، حقوق و تعهدات فروشنده و مشتری، انتقال ضمان معاوضی، روش‌های جبران خسارت ناشی از نقض قرارداد و عدم مسئولیت را شامل می‌شود (۸). این اقدام جامعه بین‌المللی گام مهمی در کاربست مقررات سازمان‌یافته و منطقی معاملات بین‌المللی است و این مزیت را دارد که از عرف و عادت و گرایش‌های رایج تجارت بین‌الملل نشأت گرفته است، کما اینکه به قدر کافی میان حقوق ملی آمره و نظم عمومی و آزادی اراده طرفین موازنه ایجاد کرده است.

۱-۳. در سوابق فقهی: نسیه در لغت به معنای استقراض، غیر نقدی، قرض و وام آمده است. معامله یک مال در برابر بهای مدت‌دار را عقد بیع نسیه می‌گویند. در اصطلاح فقهی به بیع نسیه، بیع با اشتراط تأجیل ثمن، بیع مؤجل و بیع حاضر به ثمن مؤجل نیز گفته می‌شود. یک مال هنگامی به صورت نسیه معامله می‌شود که برای پرداخت بهای آن مدتی تعیین شده باشد. بیع نسیه به عنوان یکی از اقسام عقد بیع شمرده

می‌شود. مشروعیت بیع نسبه در فقه امامیه و قانون مدنی ایران پذیرفته شده است.

سابقه بحث در مورد بیع اقساطی از ابعاد فقهی و اقتصادی درخور تأمل است. فقها در مطالعات فقهی خود درباره حکم شرعی این عقد به صورت مکتوب و غیر آن اظهار نظر نموده‌اند. بخشی از تحقیقات به شکل پرسش و پاسخ فقهی انجام گرفته است که در زمان معصوم (ع)، توسط شاگردان و راویان حادث شده است.

در واقع از مجرای طرح مسأله و تبیین تمثیلی آن، حکم شرعی مسأله از معصوم (ع) استعلام شده است. بخش دیگر از پیشینه بیع نسبه‌ای، به عنوان شکل و قالب کلی بیع اقساطی از زمان فقیهانی نظیر شیخ کلینی، صدوقین و شیخ مفید ایجاد شده که آن هم در قالب نقل روایات و طرح موضوعات فقهی بوده است.

متعاقب وقوع بیع اقساطی، نظر به اینکه لازمه بیع اقساطی، استیلاء و تسلط مالکانه مشتری بر مبیع است، فروشنده تکلیف و تعهد به تسلیم مبیع دارد و هدف طرفین عامل موجهه این تکلیف است (۷). در نظام بانکداری، بانک یا مؤسسه اعتباری با انعقاد عقد بیع اقساطی قصد دارد کالایی را به فروش رساند و طبیعتاً تحصیل سود و منفعت کند. قصد خریدار هم بر این ایده قرار گرفته تا کالایی را با قابلیت پرداخت اقساطی ثمن، اکتیفا نماید و در زمان تصرف، حق عینی بر مبیع داشته باشد که این هدف به واسطه «تسلیم مبیع» ممکن می‌شود. به استناد قواعد و مقررات مربوط به بیع، چنانچه مبیع قبل از تسلیم و بدون تقصیر بایع، تلف شود، نظر به اینکه ضمان معاوضی قبل از تسلیم بر عهده بایع است، در این فرض به لحاظ از بین رفتن همبستگی عوضین، تلف از مال بایع بوده و قرارداد منفسخ می‌گردد. ماحصل آنکه مالک تکلیفی به جبران خسارت وارده به خریدار ندارد (۸). لازم به ذکر است در بیع اقساطی نظام بانکی، انفساخ قرارداد به دلیل عدم پذیرش مسئولیت بایع در تهیه و تحویل کالا و عیوب موجود در آن، تا حدودی دشوار است و حتی در مواردی تکلیف تهیه مبیع بر عهده مشتری یا واسطه است و قاعدتاً بانک در حین قرارداد، فروشنده تلقی نمی‌شود. در این

رابطه بحث مکان تسلیم مبیع هم درخور تأمل است. با لحاظ ماده ۳۷۵ قانون مدنی، مبیع باید در محلی تسلیم شود که عقد بیع در آنجا واقع شده است، مگر اینکه عرف و عادت مقتضی تسلیم در محل دیگر باشد و یا در ضمن بیع محل مخصوصی برای تسلیم معین شده باشد، لذا تسلیم املاک به دلیل ماهیت و طبیعت آنها، عموماً در محل آن است، مگر امکان تسلیم در مکان دیگری وجود داشته باشد.

متعاقب پیروزی انقلاب اسلامی، سیستم اقتصادی و حقوقی ایران به ویژه عملیات پولی و بانکی، تحت تأثیر مقررات و موازین فقهی متحول شد. هم‌اکنون نظام مالی ایران به مثابه سیستم اقتصادی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی، در مقام یک مدل جدید ظاهر شد که سعی بر هماهنگی با یافته‌های علوم اقتصادی نوین دارد و درصدد است تا ابعاد متمایزی را عرضه بدارد. فقها، حقوقدانان و اقتصادپژوهان در مورد مسائل جدید نظیر سیستم بانکداری، عقود غیر نقدی، مباحث مناقشه‌ای مختلفی را تشریح نموده‌اند که النهایه با استمداد از نظر دانشمندان اسلامی و فتاوی فقهی تاحدودی به ایرادات و انتقادات پاسخ داده‌اند. به هر تقدیر فروش اقساطی یکی از روش‌های مهم معاملاتی و صدا البته پرچالش در میان اندیشمندان حقوق و اقتصاد اسلامی است. بررسی‌های تاریخی تردیدی در این مدعا باقی نمی‌گذارد که خرید و فروش اقساطی ریشه در تمدن بشری دارد، با این حال انعقاد آن در ایران به شکل امروزی به تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲ مربوط می‌شود. به لحاظ برگزاری نشست‌های مستمر تخصصی و پژوهشی، تألیف مقالات متعدد و انعکاس راهکارهای علمی، پروسه تحولات و احیای ارزش‌های اسلامی در ایران سریع به نظر می‌آید (۲).

۲. بررسی مبانی نظری: درک و تأمل در چهارچوب نظری بیع اقساطی، این زمینه را فراهم می‌کند که با در نظر گرفتن دیدگاه مختلف صاحب‌نظران، در ارتباط با قراردادهای اقساطی در حوزه‌های مختلف حقوقی و اقتصادی، تحلیل بهتری از تطبیق موضوع تحقیق ارائه دهد.

۱-۲. **مبانی تئوریک اصل حاکمیت اراده:** از بعد تئوریک، حاکمیت اراده، اخلاق، قواعد مذهبی و الزامات اجتماعی به عنوان نیروی الزام‌آور عقود است که در ارتباط با بیع اقساطی نیز مطرح است. بر اساس نظریه حاکمیت اراده، اجرای موضوع قرارداد یا به بیانی دیگر عین تعهد، خواسته اصلی طرفین است، «در غیر آن» قرارداد و اجرای آن چهره‌ای عقلانی جلوه نمی‌نمایند. برابر الزامات اخلاقی و قواعد مذهبی، اجرای عین تعهد وفای به عهد محسوب می‌شود، هرچند ایفای تعهد علیه متعهدله باشد، کما اینکه اجرای عین تعهد از ضرورات اجتماعی است و قواعد حقوقی نیز دسترسی متعهدله به عین تعهد را هموار و آسان می‌نماید و در واقع قانون تضمینی در رعایت حقوق طرفین به شمار می‌رود (۲)، علی‌هذا از نظر تئوری مبناى اولیه بیع اقساطی را باید در اصل آزادی قراردادی و حاکمیت اراده جستجو نمود.

اصل حاکمیت اراده شالوده و جوهره حقوق قراردادهاست که بر اساس آن انعقاد قرارداد، انتخاب طرف قرارداد و دامنه تعهدات مورد توافق قرار می‌گیرد. از پیش شرط‌های مفهوم حاکمیت اراده، وجود تراضی و توافق دوجانبه است (۹).

نظریه کلاسیک قراردادها بر این استدلال استوار است که قرارداد بیانی از اراده آزاد طرفین است و لزوم آن از رضای طرفین و تلاقی اراده‌ها نشأت می‌گیرد (۹). تعهداتی که از طریق تراضی وارد مفاد قرارداد می‌شوند، از حیث شخصی و اجتماعی عادلانه به نظر می‌رسند و به همین دلیل اصل حاکمیت اراده، قداست تعهدات قراردادی را به همراه آورده و متعاقبین را مأخوذ به تمام تعهدات ارادی اعم از صریح و ضمنی می‌نماید. قبل از انعقاد هر عقدی، طرفین آزادانه در زمینه حقوق و تعهدات خویش مذاکره نموده و پس از حصول توافق آن را با ایجاب و قبول ایجاد می‌کنند. از نتایج اصل حاکمیت اراده، آزادی قراردادی است. انسان موجودی بااراده و مختار است و می‌تواند نسبت به انعقاد، ماهیت، محتوا، شروط و... آنچه که به نام قرارداد به آن ملزم می‌شوند، آزادانه در مورد آن تصمیم بگیرد (۱).

مبانی تئوریک اصل حاکمیت اراده را می‌توان به عنوان یک ستون اساسی در قوانین و قراردادهای تلقی کرد. این اصل بر این ایده مبتنی است که قراردادهای و تعهدات ناشی از آنها، از اراده آزاد طرفین مشتق می‌شوند و باید با رضایت و توافق دوجانبه طرفین برپا گردند.

از دیدگاه نظریه حاکمیت اراده، انجام تعهدات قراردادی، به عنوان نتیجه‌ای از اراده آزاد طرفین، برخوردار از اهمیت بسیاری است. در واقع، حاکمیت اراده به عنوان اصلی مهم در انعقاد و اجرای قراردادهای محسوب می‌شود. این اصل مفادی را که طرفین با توافق دوجانبه در قرارداد تعهد می‌کنند، با اهمیت و ارزش قائل می‌شود و آن‌ها را به عنوان متعهدان به تمام تعهدات ارادی خود در نظر می‌گیرد.

بنابراین در مورد بیع اقساطی نیز، اصل حاکمیت اراده بسیار حیاتی است. انتقال مالکیت در بیع اقساطی نیز باید به وسیله اراده آزاد طرفین صورت بگیرد و توافقات لازم برای این انتقال، بر اساس اراده آزاد آنان صورت گیرد. به عبارت دیگر، هرگونه تعهدات مالی یا حقوقی ناشی از این نوع قرارداد باید با رضایت و توافق طرفین تثبیت شود.

در نتیجه، بررسی مفاد و انتقال مالکیت در بیع اقساطی، باید به وسیله اصل حاکمیت اراده و آزادی قراردادی صورت گیرد. این اصل می‌تواند به عنوان یک رهنمود عمده در تشخیص معیارها و شرایط مورد نیاز برای انعقاد و اجرای مؤثر قراردادهای بیع اقساطی مورد استفاده قرار گیرد.

۲-۲. **مبانی تئوریک اقتصادی:** از منظر اقتصادی، ایده مطرح این است که حقوق حاکم بر قراردادهای، ضمن برخورداری از کاربرد اقتصادی، وسیله دستیابی به اهداف مادی است. به تبع دخالت دولت در قراردادهای، فقط بر مبنای کارایی اقتصادی قابل توجیه است. این دیدگاه انعکاسی از دیدگاه‌های جنبش حقوق و اقتصاد، با مطرح شدن نظریه قراردادی پوزنر، نماینده شاخص این رویکرد، مورد بحث قرار گرفت. ریچارد پوزنر اهداف و سیاست‌های اجتماعی مثل عدالت توزیعی را از میان اهداف قراردادهای و حقوق حاکم بر آنها حذف می‌کند. در بحث از اهدافی چون کارایی و عدالت توزیعی، مشخصاً کارایی

است، لذا جهت تحلیل تطبیق موضوع بیع اقساطی در حقوق ایران و کنوانسیون وین ابتدا به مبنای حقوقی آن در هر یک از نظام‌های فوق پرداخته می‌شود.

۳-۱. در حقوق ایران: در تبیین بیع اقساطی با مد نظر قرارداد ماده ۳۴۱ قانون مدنی گزاف نیست، اگر آن را قراردادی مشروط بدانیم که برای تحویل و تسلیم یا پرداخت مورد معامله یا به عبارتی عوضین، مراحل و مقاطع زمانی مختلفی تعیین شده باشد، البته نباید فراموش کرد هر قرارداد مؤجلی، اقساطی نیست. در تحلیل حقوقی فروش اقساطی، دو نکته قابل تأمل است: نخست اینکه تحویل اجزا صرف نظر از تجزیه‌پذیری یا غیر آن، در مقاطع مختلف زمانی مقرر شده باشد؛ دوم اینکه اجزای قرارداد اقساطی، ماهیت تجزیه‌پذیر باشند، لذا صرف تحقق آن‌ها در زمان‌های مختلف، به اقساطی شدن چنین قراردادهایی منجر نمی‌گردد. عرفاً زمانی قراردادی اقساطی است که اجزای مبیع، ماهیتاً تجزیه‌پذیر باشد، فلذا مؤجل بودن قسمت یا قسمت‌هایی از قرارداد غیر قابل تجزیه، ارتباطی به اقساطی بودن عقد ندارد. قانون مدنی ایران به صورت صریح و روشن از بیع اقساطی اسمی به میان نیاورده و در دکترین حقوقی ایران اصطلاح قرارداد اقساطی ناظر بر قراردادهایی است که ثمن آن طی چند قسط پرداخت می‌شود (۱۲)، ناگزیر در پی تبیین و تحلیل حقوقی این بیع باید به قوانین دیگر مراجعه نمود. تاریخچه تقنینی نشان از آن دارد که تا قبل از انقلاب اسلامی، مقرره‌ای در ارتباط با بیع اقساطی وضع نشده است. نخستین بار قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲/۰۶/۰۸، به سیستم بانکی کشور مجوز فروش اقساطی در حوزه‌های مسکن، صنعت و معدن، کشاورزی و خدمات را داد. اندکی بعد با تصویب آیین‌نامه تسهیلات اعطایی بانکی مصوب ۱۳۶۲/۱۰/۱۴، فروش اقساطی تعریف شد. مطابق ماده ۴۷ آیین‌نامه مذکور، فروش اقساطی عبارت است از «واگذاری عین به بهای معلوم به غیر به ترتیبی که تمام یا قسمتی از بهای مزبور به اقساط مساوی و یا غیر مساوی در سررسید یا سررسیدهای معین دریافت گردد» (۱۳).

اقتصادی را تعهد حقوق قراردادهای دادگاه‌های حقوقی و عدالت توزیعی را تعهد بخش عمومی می‌داند که از طریق حقوق مالیاتی و تأمین اجتماعی قابل تحقق است. دلایل این تئوری عمدتاً بر اهمیت تأثیر اقتصادی بازار، سازگاری آن با عدالت تصحیحی و آثار منفی عدالت توزیعی بر کارایی متمرکز است. در آموزه‌های اسلامی نیز ضمن تأکید بر حفظ تعادل بازار، منع مداخله در معاملات افراد یک ارزش است (۱۰).

۳-۲. مبانی تئوریک اجتماعی: بیع نسبی به لحاظ رواج و اهمیت اجتماعی و اقتصادی آن یکی از مهم‌ترین تدابیر و راهبردهای حقوقی در جامعه است که در قلمرو تعاملات و مراودات اقتصادی جاری، با لحاظ معیار تسلیم مبیع یا پرداخت ثمن در اشکالی مانند ذخیره مالکیت، بیع عینه، تورق و بیع اقساطی نمایان می‌گردد. با تسریع فرآیند جهانی شدن و در پی افزایش روند مصرف‌گرایی و با گسترش سطح رفاه و مصرف، معادله عرضه و تقاضا بیشتر خودنمایی می‌کند. به طبع هر اندازه تقاضای افزایش یابد، تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان جهت فروش و کسب منفعت بیشتر، راهبردهای تمهیدی متعددی را استعمال نموده تا بتوانند فروش بیشتری داشته باشند (۱۱). مصرف‌کنندگان نیز در ارتقای سطح زندگی و در تأسی از نظام سرمایه‌داری و به منظور دسترسی به سطح بالاتری از رفاه، تلاش خود را بر اکتیاف کالاها و دریافت امکانات مناسب‌تر متمرکز می‌نمایند. بیع اقساطی این فرصت و موقعیت را برای اشخاصی که توانایی مالی پرداخت کامل و یک‌جای ثمن کالاها و خدمات را ندارند، ایجاد می‌کند تا از مزایای تکنولوژی جدید و کالاها و خدمات مطلوب‌تر بهره‌مند شوند (۱۱)، در حالی که در مواعد معین، ثمن به صورت قسطی یا جزء‌جزء پرداخت می‌گردد. بر این اساس بیع اقساطی از نظر اقتصادی بر رونق بازار، تعادل در نظام قیمت‌ها و قیمت‌گذاری منطقی و دسترسی و برخورداری همگان به کالاها و امکانات و عدالت توزیعی مبتنی است.

۳. تبیین موضوع حقوقی بیع اقساطی: بیع اقساطی هم در حقوق ایران و هم در کنوانسیون وین دارای شرایط و ضوابطی است که کلی بوده و به صورت جزئی به آن پرداخته نشده

قرار داده است. علاوه بر آن عنوان، شرایط، احکام و آثار این عقد در قانون عملیات بانکی بدون ربا البته فقط در رابطه با نظام اعتباری و بانکی کشور تشریح شده است (۱۵). در حقیقت، هرچند بیع اقساطی در قانونی عام برای تمام اقشار جامعه تقنین نشده، اما انجام این امر در خصوص گروه خاصی از اشخاص آن هم در قانونی خاص و نه فراگیر می‌تواند موجد یک عقد معین جدید باشد. از یکسو در قانون مدنی عقود به لازم، جائز، خیاری، منجز و معلق تقسیم‌بندی شده و از سوی دیگر دکترین حقوقی به طبقه‌بندی‌های دیگری اشاره نموده‌اند که البته از منظر حقوقی صرفاً جهت تنظیم مباحث مربوط به قراردادهاست، بدین لحاظ علیرغم تأکید بر اعتباری بودن بیع اقساطی، قبول ماهیت اعتباری برای آن دشوار است. بیع اقساطی، عقدی لازم با قالبی کهنه و در لباسی جدید است که در قانونی خاص ظاهر شده است، فلذا در چهره‌ای اعتباری، عقدی معین است. این مفهوم در انطباق با مواد ۲، ۳ و ۴ کنوانسیون وین مصوب ۱۹۸۰ همسو بوده و چنانچه عینیت در قراردادها صریح نباشد، عقد باطل بوده و اعتبار نخواهد داشت. مقررات این کنوانسیون صرفاً ناظر بر انعقاد قرارداد بیع و حقوق و تعهداتی که برای طرفین در اثر چنین قراردادی ایجاد می‌شود، بوده و ارتباطی خاصه با امور ذیل نخواهد داشت، مگر خلاف آن تصریح شده باشد:

۱- اعتبار قرارداد یا هر یک از شرایط آن یا اعتبار هرگونه عرف مربوط؛ ۲- اثری که ممکن است قرارداد نسبت به مالکیت کالا داشته باشد.

۴-۲. **مرکب بودن عقد در بیع اقساطی:** ماهیت عقد مرکب بودن بیع اقساطی، مبتنی بر تحلیلی است که خاستگاه آن در اسناد بین‌المللی است. در مواقعی بایع بیع اقساطی، خود نقش اعطای اعتبار را بر عهده می‌گیرد، اما در بیشتر مواقع مشتری برای ابتیاع کالا، با کمبود منابع مالی مواجه است و با پیشنهاد تأمین مالی قرارداد بیع مواجه می‌شود که در صورت پذیرش، می‌تواند به کمک اعتباردهنده، بهای کالا را نقداً بپردازد و سپس قرضی را که دریافت کرده، به همراه سود آن به اعتباردهنده بپردازد. در این حالت بیع اقساطی از قرض

آنچه در این تعریف نمایان و خودنمایی می‌کند، اقساطی بودن ثمن است. به هر وجه در ایران بیع اقساطی، قراردادی است که ثمن آن در چند قسط پرداخت شود و استعمال این عنوان بر قراردادی که مبیع طی دفعات متعدد تسلیم شود، مرسوم و رایج نیست. در کل آنچه به مثابه یک انتقاد و ایراد می‌تواند طرح شود، بی‌قاعدگی بیع اقساطی در حوزه اعتبارات بانکی است، در حالی که در دیگر حوزه‌های اقتصادی نیز قابل استفاده بوده و فقدان نص قانونی ملموس و قانونگذاری در این رابطه ضرورتی غیر قابل انکار است.

۳-۲. **در کنوانسیون بین‌المللی:** در میان اسناد بین‌المللی، مهم‌ترین و مستندترین سند مرتبط با موضوع بیع اقساطی، کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا است که در مقام تعریف قرارداد اقساطی برنیامده است، اما از سیاق عبارات و الفاظ مستعمل در ماده ۷۳، می‌توان اظهار داشت قراردادی اقساطی است که در آن بایع الزام شده باشد، مبیع را به صورت محموله‌های مجزا تحویل دهد یا تجویز به این عمل شده و مجاز به این کار باشد. ملاحظه می‌شود کنوانسیون، فروش اقساطی را به شکل انعقاد قراردادی که تسلیم کالا به دفعات متعدد انجام می‌گیرد، پیش‌بینی نموده است. به لحاظ ماده فوق‌الذکر با توجه به سیاق عبارات، قراردادی که تسلیم کالاهای موضوع آن به چند بخش تقسیم شده باشد، فروش اقساطی است (۱۴).

۴. **تطبیق:** در بررسی تطبیقی موضوع بیع اقساطی در حقوق ایران و کنوانسیون وین می‌توان به مواردی از قبیل «عین بودن عقد یا مرکب بودن آن»، «مستقیم یا غیر مستقیم بودن آن»، «با وثیقه یا بدون وثیقه بودن اقساط» در عقود اشاره کرد که در ادامه به تطبیق هر یک پرداخته می‌شود.

۴-۱. **معین بودن عقود در بیع اقساطی:** بیع اقساطی با مفهوم بیع در قانون مدنی ایران در انطباق است. در واقع در بیع اقساطی نیز «تملیک عین به عوض معلوم» تحقق می‌یابد و کالا یا مالی معین در برابر ثمن مشخص به مشتری انتقال پیدا می‌کند با این تفاوت که ثمن به صورت مؤجل و قسطی است. صرف نظر از عدم تصریح قانون مدنی به این بیع، ماده ۳۴۱ قانون مذکور به نحوی این شیوه از عقد بیع را مورد اشاره

و بیع، تشکیل شده است، زیرا قرض فقط برای تأمین مالی بیع منعقد شده است. به هر تقدیر اعطاکننده اعتبار می‌تواند فروشنده یا دیگری باشد. نتیجه این تحلیل سبب تقویت این باور خواهد شد که بطلان بیع، به بطلان قرض منجر می‌شود، چون قرارداد اعطای اعتبار یا همان قرض برای تأمین مالی بیع منعقد شده و اگر آن نبود، اصلاً قراردادی برای اعطای اعتبار منعقد نمی‌شد؛ به عبارتی انگیزه و قصد طرفین از انعقاد قرض، تأمین مالی بیع است، لذا اگر بیعی در کار نباشد، عقد قرض نیز طبیعتاً بی‌اثر خواهد شد.

ماهیت بیع اقساطی از ترکیب دو عنصر، یعنی بیع و قرض، تشکیل می‌شود. اینجاست که ما با پیدایش عقد مرکب بودن مواجه می‌شویم. در بیع اقساطی، اعطاکننده اعتبار به عنوان قرض‌دهنده عمل می‌کند و برای تأمین مالی معامله بیع به فروشنده کمک می‌کند. این نشان می‌دهد که ماهیت این عقد بیشتر به جنبه‌های مالی تأمین مالی مرتبط است تا به مسأله تسلط بر مالکیت.

در نتیجه، بررسی تسلط بر مالکیت در اینجا ممکن است از جانب علمی و قانونی مفید نباشد، زیرا جنبه‌های اقتصادی و مالی معامله بیشتر از جنبه‌های حقوقی آن تأثیرگذار است. از این رو، تحلیل مرکب بودن بیع اقساطی به عنوان یک معامله مالی و اقتصادی بیشترین اهمیت را دارد.

۳-۴. بر مبنای تضمینات: بیع اقساطی بر مبنای تضمینات به دو دسته بیع اقساطی با وثیقه و بدون وثیقه تقسیم می‌شود:

۳-۴-۱. بیع اقساطی با وثیقه: از گذشته تا اکنون قراردادهای اعتباری مانند فروش اقساطی از طریق معرفی ضامن یا رهن اموال تضمین می‌شدند. بانک‌ها و مؤسسات مالی به دلایلی از طرف قرارداد تضمین اخذ می‌نمایند: اول اینکه در فاصله زمان پیدایش طلب و زمانی که بستانکار می‌خواهد آن را مطالبه و دریافت کند، بدهکار می‌تواند اموال خود را مخفی نماید یا با انجام معامله به قصد فرار از دین یا معامله صوری، اموال خود را به دیگران واگذار نموده و ظاهراً معسر شود. به تبع بانک‌ها و مؤسسات مالی طرف قرارداد به اموال بدهکار دسترسی پیدا

نخواهند نمود و اگر رأیی از محکمه صالح هم به نفع خود بگیرند، حکم در عمل قابل اجرا نخواهد بود (۱۶). علاوه بر آن احتمال دارد تعداد بستانکاران پس از پرداخت اعتبار و انعقاد قرارداد افزایش پیدا کند. در این صورت همگی آنان ناگزیر باید اموال موجود بدهکار را که برای بازپرداخت همه مطالبات بستانکاران کفایت نمی‌کند، در بین خود تقسیم کنند که این امر به زیان بانک خواهد بود. بر این اساس به هنگام امضای قرارداد، بانک‌ها از طرف قرارداد تضمینات لازم و مستحکم مطالبه می‌نمایند که ممکن است به صورت مطالبه ضامن یا وثیقه عینی باشد. اشخاصی که وثیقه کافی داشته باشند، بیشتر موفق به انعقاد قراردادهای اعتباری می‌شوند، فلذا تضمین‌های شخصی چون ضمان و تضمین عینی، یعنی رهن و وثیقه، ابزاری مناسب محسوب می‌شوند و بدون آن‌ها امکان ادامه فعالیت مقدور نیست. در فروش اقساطی با وثیقه به منظور تضمین پرداخت ثمن، بایع به روش‌ها و شروطی متوسل می‌شود تا بتواند مفاد و شرایط قرارداد را مناسب خود نماید (۱۷)، این شکل از بیع اقساطی عموماً توسط بانک‌ها سرمایه‌گذاری می‌شود.

۳-۴-۲. بیع اقساطی بدون وثیقه: بیع اقساطی فاقد وثیقه همان‌گونه از عنوانش پیداست، قراردادی است که در آن فروشنده جهت پرداخت به موقع اقساط، از مشتری تضمین یا گارنتی مطالبه نمی‌کند. در این شکل بایع به واسطه اعتماد و اطمینانی که به مشتری و اعتبار او در بازار یا اعتبار اجتماعی وی دارد، مبیع را با علم به مدت‌دار بودن ثمن، به مشتری تسلیم می‌نماید، البته باید گفت با توجه به گسترده شدن جوامع و بی‌اعتمادی افراد نسبت به همدیگر ادعای صفر بودن دامنه کاربست این شکل بیع اقساطی به جز در روابط خانوادگی و آشنایی‌های بسیار نزدیک، چندان شگفت‌آور نباشد، چراکه فروشنده ضمانتی جز اعتبار خریدار در اختیار ندارد.

بنابراین در تطبیق با قواعد فوق می‌توان مطرح کرد در کنوانسیون ۱۹۸۰ وین، تضمینات در باب بیع اقساطی در صورت ورود ضرر توسط طرفین قرارداد مستلزم درخواست

تخصیص منابع انجام می‌گیرد و سود حاصله میان بانک و سپرده‌گذاران تقسیم می‌شود. در بیع اقساطی عادی، منابع تجمیع شده فقط از طریق بانک یا مؤسسه اعتباری به متقاضی تسهیلات واگذار می‌شود. در واقع تأمین‌کننده مالی متقاضی تنها یک بانک یا مؤسسه اعتباری است و سود حاصله نیز از آن همان مؤسسه اعتباری و سپرده‌گذارانش خواهد بود (۱۸).

۴-۴-۲. روش غیر عادی: بانک مرکزی بر اساس خط مشی اقتصادی کشور در اعطای هر یک از انواع تسهیلات بانکی مقرر و معین نموده که کلیه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری موظف به رعایت سقف تعیین شده در پرداخت‌های خود هستند و چنانچه از حداکثر مجاز، تخطی نمایند، بازخواست خواهند شد (بند ۶ ماده ۲۰ قانون عملیات بانکی بدون ربا)، لذا مشتریان حقیقی و حقوقی بانک‌ها برای تأمین نقدینگی لازم برای انجام فعالیت‌های اقتصادی خود فقط تا میزان محدودی می‌توانند روی تسهیلات دریافتی بانکی، حساب باز کرده و ریسک نمایند. برای رفع این مشکل و تأمین مالی طرح‌های بزرگ، بانک مرکزی دستورالعمل ناظر بر تسهیلات و تعهدات سندیکایی به شماره ۵۷۳۷۰/ی/۸۸ مورخ ۱۳۸۸/۰۳/۱۷ را تنظیم و تصویب نمود. بر اساس این دستورالعمل و در فروش اقساطی سندیکایی، چند بانک یا مؤسسه اعتباری غیر بانکی با مشارکت هم به تأمین مالی طرح از طریق اعطای تسهیلات بانکی مبادرت می‌ورزند. ماده ۸ آیین‌نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا نیز مقرر داشته «اعطای هر یک از انواع تسهیلات توسط دو یا چند بانک مشترکاً به شخص و یا اشخاص حقیقی و یا حقوقی بلامانع است. در هر حال اداره امور این‌گونه تسهیلات اعطایی به انتخاب بانک‌های شرکت‌کننده بر عهده یک بانک خواهد بود.» در این روش اعطای تسهیلات، اشخاصی که برای انجام طرح‌ها و پروژه‌هایی سنگین و پرهزینه نیاز به استفاده از فروش اقساطی دارند، تقاضای خود مبنی بر استفاده از فروش اقساطی را در قالب فروش اقساطی به روش سندیکایی به یکی از بانک‌ها یا مؤسسات اعتباری غیر بانکی ارائه می‌کنند (۱۹). این مؤسسه اعتباری پیشگام نامیده می‌شود که در کنار وظایف متعددی که برای

جبران خسارت بر اساس ماده ۴۵ قسمت بند «ب» بوده و علاوه بر آن فسخ قرارداد بر مبنای ماده ۴۹ و درخواست تقلیل ثمن طبق ماده ۵۰ مورد حمایت و تبیین قرار گرفته شده است. این نشان می‌دهد که در کنوانسیون ۱۹۸۰ وین، اصل بر بقا و اجرای قرارداد است و استفاده از ضمانت اجرای فسخ نیازمند محقق شدن شرایط خاص و ویژه‌ای است که باید به آن توجه گردد.

۴-۴-۴. بر مبنای فروش: بیع اقساطی بر مبنای روش به ورش عادی و غیر عادی تقسیم می‌شود:

۴-۴-۱. روش عادی: فروش اقساطی عادی، روش معمول و رایج اعطای تسهیلات بیع اقساطی در سیستم بانکی است که سهم عمده فعالیت بانک‌ها و مؤسسات اعتباری را به خود تخصیص داده است. تعداد مبادلات انجام گرفته و متقاضیان تحت پوشش این روش درخور توجه و تأمل است و عمومیت بیشتری دارد. در این روش پس از وصول درخواست متقاضی مبنی بر استفاده از تسهیلات فروش اقساطی و بررسی مدارک و شرایط لازم، تنها بانک یا مؤسسه اعتباری که درخواست به وی ارائه شده، به انعقاد قرارداد فروش اقساطی و ارائه تسهیلات مبادرت می‌ورزد. پس از انعقاد قرارداد نیز تنها همان مؤسسه نسبت به امور مربوط به بازپرداخت اعتبار مسئول و درگیر است و عدم پرداخت بدهی از سوی خریدار موجب ورود ضرر می‌شود. در این رابطه لازم به ذکر است فعالیت مؤسسات اعتباری بانکی و غیر بانکی ایران، به دو بخش عمده تجهیز منابع پولی و تخصیص منابع پولی تقسیم می‌شود. در بخش نخست تأمین منابع مالی از طریق سرمایه پرداخت شده و اندوخته‌های قانونی و اختیاری، کمک و یا وام‌های اعطایی از سوی دیگر بانک‌ها یا بانک مرکزی، پذیرش سپرده‌های مختلف از اشخاص حقیقی و حقوقی یا خصوصی و عمومی انجام می‌گیرد (۱۸)، مستنداً به تبصره ماده ۳ قانون عملیات بانکی بدون ربا، سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار، جزء منابع تأمین مالی قرارداد فروش اقساطی است، یعنی بانک سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار را وکالتاً از سوی سپرده‌گذاران در بخش واگذاری تسهیلات بیع اقساطی مصرف می‌کند، یعنی

مثال، در ایران، مقررات بانکی و اعطای تسهیلات به شرایط خاصی وابسته است که ممکن است با مفاد CISG در مورد بیع اقساطی تفاوت داشته باشد.

در مورد تفاوت‌ها، این ممکن است در چند جنبه مشخص شود: اولاً در CISG، اقساط می‌تواند به صورتی که قبل از تسلیم کالا شرایط مشخص شده باشد، قابل انجام باشد، اما در قانون ایرانی، معمولاً برای اعطای تسهیلات بانکی، نیاز به تأمین‌های اضافی مانند تضمینات و ضمانت‌ها وجود دارد که ممکن است با CISG تفاوت داشته باشد؛ ثانیاً در CISG، حقوق و تعهدات طرفین به صورت متقابل و بر اساس مفاد قرارداد تعیین می‌شود، اما در قانون ایرانی، ممکن است نیاز به رعایت مقررات بانکی خاص و حتی تصویب مقامات بانکی داشته باشیم که این نکات نیز ممکن است با CISG تطابق نداشته باشد.

در کل، تفاوت‌ها بین بیع اقساطی در ایران و قواعد CISG برای بیع بین‌المللی ممکن است به دلیل شرایط و محدودیت‌های داخلی مربوط به بانکداری و تسهیلات مالی باشد که می‌تواند تأثیر مهمی بر روی نحوه اجرای قراردادهای داشته باشد.

۴-۵. قرارداد بیع اقساطی تجهیزات پزشکی: توجه به مشکلات اقتصادی و توان خرید مردم برخی از فروشگاه‌ها اقدام به فروش اقساطی ابزار سلامت و طبی می‌کنند تا به مردم جامعه خود خدمت‌رسانی کنند و آنان با خرید ابزارهای مورد نیاز خود در جهت تندرستی و پیشگیری از هرگونه بیماری اقدام ورزند.

ملزومات، تجهیزات و دستگاه‌های پزشکی که به طور عام تجهیزات پزشکی نامیده می‌شوند، شامل هرگونه کالا، وسایل، ابزار، لوازم، ماشین‌آلات، کاشتنی‌ها، مواد، معرف‌ها، کالبراتورهای آزمایشگاهی و نرم‌افزارها که توسط تولیدکننده برای انسان (به تنهایی یا به صورت تلفیقی با سایر اقلام مرتبط) به منظور دسترسی به یکی از اهداف ذیل عرضه می‌گردند، می‌باشند:

- تشخیص، پایش، پیشگیری، درمان و یا کاهش بیماری.

آن تعریف شده، اقدامات لازم جهت هماهنگی با سایر مؤسسات اعتباری که مایل به اعطای تسهیلات سندیکایی هستند را انجام می‌دهد، بدین‌نحو که پس از سنجش وضعیت اعتباری مشتری و تأیید امکان اعطای تسهیلات به متقاضی، با ارسال دعوت‌نامه برای مؤسسات اعتباری که احتمال مشارکت آن‌ها در این تسهیلات وجود دارد، به سامان‌دهی امور مربوط به اعطای تسهیلات می‌پردازد و زمینه را برای انعقاد فروش اقساطی بین متقاضی و مؤسسات اعتباری درگیر فراهم می‌کند (۲۰).

پس از امضای قرارداد فروش اقساطی، یکی از بانک‌های طرف قرارداد که عضو سندیکای تشکیل‌شده محسوب می‌شود، بر اساس انتخاب خود اعضای سندیکا با اکثریت آرا به عنوان «مؤسسه اعتباری عامل» تعیین می‌گردد که از این پس مدیریت امور مربوط به اعطای تسهیلات با این مؤسسه خواهد بود. این مؤسسه مبادرت به افتتاح یک حساب ویژه می‌نماید و اعضای سندیکا موظف هستند سهم خود را از تسهیلاتی که در اختیار متقاضی قرار می‌گیرد، به این حساب ویژه واریز نمایند. پس از انجام این مرحله، مؤسسه اعتباری عامل با انجام تشریفات رسمی و اقدامات لازم، وجه تسهیلات را در اختیار متقاضی قرار می‌دهد. نظارت بر اجرای قرارداد و دریافت اصل و سود تسهیلات از اعتبارگیرنده و توزیع آن بین اعضا بر اساس سهم‌الشرکه از دیگر وظایف و اختیارات مؤسسه اعتباری عامل است (۲۰). در واقع در این روش اعطای تسهیلات، دو قرارداد در کنار هم منعقد می‌شوند: نخست قرارداد فروش اقساطی که یک طرف آن متقاضی دریافت تسهیلات است و طرف دوم اعضای سندیکا که متشکل از چندین بانک یا مؤسسه اعتباری است؛ دیگری قرارداد مشارکت بین اعضای سندیکا که تعهدات و مسئولیت‌های اعضای سندیکا را شامل می‌شود و اطراف آن، بانک‌ها و مؤسسات اعتباری عضو سندیکا هستند.

معمولاً در CISG، بیع به شکل اقساطی مورد تأیید است، اما با توجه به وضعیت خاص ایران و محدودیت‌های مربوط به بانکداری و تسهیلات مالی، ممکن است مفاد برخی از مقررات CISG با واقعیت‌های داخلی کشور منطبق نباشد. به عنوان

- حمایت یا پشتیبانی از ادامه فرآیند حیات.

- کنترل و جلوگیری از بارداری.

- ایجاد فرآیند سترون کردن (یا ضد عفونی و تمیز کردن) وسایل یا محیط جهت انجام مطلوب اقدامات پزشکی، درمانی و بهداشتی.

- فراهم نمودن اطلاعات جهت نیل به اهداف پزشکی به کمک روش‌های آزمایشگاهی بر روی نمونه‌های اخذ شده انسانی.

- تشخیص، پایش، درمان، تسکین، جبران و یا به تعویق انداختن آسیب یا معلولیت.

- تحقیق، بررسی، جایگزینی یا اصلاح آناتومی یا یک فرآیند فیزیولوژیک.

بر اساس قواعدی که قانون مدنی در ارتباط با عقد چنین قراردادی وضع نموده است، آثاری بر قرارداد حاکم می‌گردد و هر یک از طرفین حقوق و تکالیفی پیدا می‌کنند یکی از این موارد، حق فسخ معامله از سوی خریدار در صورت خرابی مبیع پیش از قبض است. در قرارداد خرید تجهیزات پزشکی، مبیع تجهیزات پزشکی است و اگر خریدار پیش از آنکه مبیع را تحویل بگیرد، متوجه فساد و خرابی در محصول گردد، حق فسخ قرارداد بیع را خواهد داشت.

۵. ایرادهای وارده بر بیع اقساطی: صورت‌سازی غیر واقعی، ثابت بودن نرخ سود، ربوی بودن، تحمیل شروط غیر منصفانه به خریدار و بالابودن هزینه‌ها برخی از ایرادات بیع اقساطی است.

در فروش اعتباری بانکی به جز بیع اقساطی مسکن، معمول است که بانک کالاهای موضوع قرارداد را از تولیدکننده یا عرضه‌کننده خریداری و به مصرف‌کننده به فروش برساند. در واقع بانک مبیع را ابتیاع می‌نماید، اما آنچه در عمل رخ می‌دهد، چیزی دیگر است. مسأله‌ای که ربوی بودن فرآیند بیع اقساطی را غیر قابل انکار می‌نمایاند، شباهت نظام اجرایی فروش اقساطی به آن چیزی است که عملاً در بانکداری ربوی رخ می‌دهد، بدین معنی که بانک برخلاف عقود مشارکت، صرفاً واسطه‌ای برای انتقال وجوه و اعطای وام به مردم است، اما هرچه رخ می‌دهد، صرفاً بر روی کاغذ و اعتباری است به این

صورت که از ابتدای انعقاد قرارداد اقساطی و خرید نقدی مال توسط مشتری به وکالت از بانک تا ارائه پیش‌فاکتور به بانک و قسط‌بندی بازپرداخت ثمن و... هیچ فعل و انفعال مؤثری رخ نمی‌دهد و بانک هیچ دخل و تصرف مادی یا حقوقی در مال نمی‌یابد؛ امروزه عملاً مشتری به عنوان نماینده بانک به عرضه‌کننده سفارش کالا می‌دهند و پیش‌فاکتوری که از او دریافت می‌دارند، به بانک تسلیم کرده، از طرف بانک مبلغ کامل کالا را به صورت نقدی و به وسیله اعتباری که از بانک دریافت می‌کنند، به فروشنده می‌پردازند و سپس خود بدهکار بانک می‌شوند. بانک‌ها به دلیل حجم بالای عملیات بانکی و سایر مسائل جاری، پس از انعقاد قرارداد و ارائه تسهیلات، فقط می‌توانند به فکر بازپرداخت وام و مشکلات ناشی از آن باشند و نظارتی بر صحت تخصیص اعتبارات در محل‌های قانونی انجام نمی‌گیرند.

علاوه بر موارد مذکور نظر به اینکه نرخ سود بیع اقساطی ثابت است، بانک نیز این سود را پس از کسر هزینه‌ها و سهم بانک، در اختیار صاحبان سپرده قرار می‌دهد، این ثبوت و سکون می‌تواند با توجه به تغییر دائمی ارزش پول و تورم موجود در جامعه به ضرر سپرده‌گذاران تمام شود (۲۰)، لذا سود موضوع قرارداد بیع اقساطی، با میزان تورم موجود در جامعه نامتوازن است، هرچند به علت وجود خطر سرمایه‌گذاری در سایر حوزه‌ها یا نبود اطلاعات اقتصادی کافی، گریزی جزء سازگاری با این وضعیت نیست. در ادامه ایرادات مهم‌ترین و اصلی‌ترین ایراد وارده بر فروش اقساطی عنصر رباست که ادله رد این ایراد در صفحات پیشین مطرح شد، با این حال باید در نظر داشت ایراد مذکور در بیع اقساطی سیستم بانکی بیشتر خودنمایی می‌کند. بیع اقساطی در حقیقت همان اعطای اعتبار و وام به متقاضیان از طریق بانک است، لذا قالب و شکل یک عقد خاص نمی‌تواند ماهیت آن را مخفی کند تا جایی که شرکت‌های طرف بانک نیز که با فروش اقساطی، تأمین مالی فعالیت‌های تولیدی، خدماتی و صنعتی و... را بر عهده دارند، در دفاتر حسابداری خود تسهیلاتی را که از طریق بیع اقساطی دریافت می‌کنند، با نام وام‌های دریافتی ثبت می‌کنند.

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

روش

مقاله مورد اشاره تحلیلی - تطبیقی بوده و از روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای استفاده شده است.

یافته‌ها

تحقیق حاضر ضمن بررسی مفهوم و مبانی تئوریک بیع اقساطی، به تحلیل و بررسی تطبیقی آن در حقوق ایران و کنوانسیون وین و نیز قرارداد فروش اقساطی قرارداد پزشکی پرداخته است.

بحث

در این قسمت، ابتدا، تعریف و مبانی بیع اقساطی بررسی و سپس به تطبیق آن بیع بر اساس حقوق ایران و کنوانسیون وین ۱۹۸۰ بر اساس تجهیزات پزشکی پرداخته و بحث شده است.

نتیجه‌گیری

بیع اقساطی در حقوق ایران همان آثار بیع عادی را در پی دارد. در چنین عقدی بلافاصله پس از انعقاد قرارداد با بایع مالک ثمن و مشتری مالک مبیع می‌گردد. در کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا چنین چیزی نیست و بیع اقساطی به بایع حق مطالبه ثمن و به مشتری حق مطالبه مبیع را داده و مضافاً هر یک از بایع و مشتری را مکلف به تسلیم مبیع و ثمن نموده و در این قراردادها حق حبس وجود نداشته، لیکن در کنوانسیون در پاره‌ای موارد حق حبس پیش‌بینی شده است و این خلاف مقررات و قواعد پذیرفته‌شده در نظام حقوقی ایران می‌باشد. با انجام عقد بیع هر یک از بایع و مشتری به ترتیب ضامن درک مبیع و ثمن گردیده و در صورت ثبوت استحقاق مبیع و ثمن نسبت به غیر بایع و مشتری ضامن می‌باشند. با تسلیم مبیع و

ثمن ضمان معاوضی منتقل شده و هر یک از بایع و مشتری از مسئولیت مبری می‌شوند و این امر قاعده‌ای است که در حقوق ایران و کنوانسیون به طور یکسان پذیرفته شده است.

بیع اقساطی رهاورد تغییرات غیر قابل اجتناب و گسترده - اجتماعی و برخاسته از تحولات اقتصادی عصر حاضر است که به زعم فقیهان اسلامی، جلوه‌ای از بیع نسیه محسوب می‌گردد. در ایران بیع اقساطی به شکل پرداخت ثمن به صورت اقساطی است، در حالی که طبق ماده ۷۳ کنوانسیون وین مشخصه فروش اقساطی، تحویل کالا به صورت مرحله‌ای و در دفعات متعدد است. حاصل آنکه مقنن ایرانی در قانون مدنی به مفهوم و کیفیت بیع اقساطی اشاره‌ای نداشته و این تکلیف را به ضوابط حوزه بانکی، مشخصاً «قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲ و دستورالعمل‌های آن» ارجاع داده است. به لحاظ زمان تصویب این قانون و با توجه به سیستم اقتصاد دولتی، متأثر از مواضع تاحدودی متفاوت فقها و شبهات مطروحه و به منظور ممانعت از حرکت احتمالی نظام اقتصادی به سمت ربوی‌شدن، بیع اقساطی در امور بانکی پیش‌بینی شده است، هرچند تورم افسارگسیخته کنونی، به کاهش میزان استفاده از این نوع بیع منجر شده است، اما تسهیل جریان دسترسی به کالاها، ضرورت هدایت دیگر مؤسسات مالی و بنگاه‌های اقتصادی به استفاده از قراردادهای فروش اقساطی را توجیه می‌کند.

با توجه به اینکه در ایران حقوق در وجود قراردادهای اقساطی، حکم صریحی وجود ندارد، به منظور رفع هرگونه اختلاف در این زمینه لازم است با اصلاح موجود، تصویب قوانین مناسب و البته الحاق بین‌المللی به ویژه کنوانسیون وین و حضور در صحنه تجارت جهانی، موجب گسترش اعتبار بین‌المللی ایران به ویژه کنوانسیون و حضور در صحنه تجارت جهانی، موجب گسترش اعتبار بین‌المللی ایران و توسعه اقتصادی و تجاری کشور و انطباق هرچه بیشتر مقررات داخلی با مقتضیات تجاری شد.

مشارکت نویسندگان

ابراهیم تقی‌زاده: نظارت بر مقاله.

جلال سلطان احمدی: راهنمایی بر نگارش مقاله.

یوسف ابراهیمی: نگارش مقاله.

نویسندگان نسخه نهایی را مطالعه و تأیید نموده و مسئولیت

پاسخگویی در قبال پژوهش را پذیرفته‌اند.

تشکر و قدردانی

ابراز نشده است.

تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق،

تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده‌اند.

تأمین مالی

نویسندگان اظهار می‌نمایند که هیچ‌گونه حمایت مالی برای

تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

References

1. Amini M, Abdian MS, Karami S. How legal systems deal with unfair contractual terms and the law of protection of consumers' rights in Iran. *Journal of Legal Research*. 2012; 15(59): 108-132. [Persian]
2. Agili M. The suit for the termination of the installment sale in the court procedure. 1st ed. Tehran: Nowrozi Publishing House; 2022. [Persian]
3. Jaafari Langroudi M. Extended course in legal terminology. 3rd ed. Tehran: Ganj-e Danesh Library; 2017. [Persian]
4. Jaafari Langroudi M. Mediator in legal terminology. 1st ed. Tehran: Ganj-e Danesh Library; 2008. [Persian]
5. Katouzian N. Civil rights course. fixed contracts. 16th ed. Tehran: Ganj-e Danesh Library; 2019. [Persian]
6. Darabpur M. An interpretation of international sales law. 2nd ed. Tehran: Ganj-e Danesh Library; 2011. [Persian]
7. Badini H. Philosophy of civil responsibility. Tehran: Sahami Enteshar; 2004. [Persian]
8. Katbi V, Amrai A. The effects of termination in installment sales in Iranian law and the international sales convention, future studies and policy making. Tehran: Majd Publications; 2022. [Persian]
9. Cserne P. Freedom of choice and paternalism in contract law; prospects and limits of an economic approach. London: London Publications; 2008.
10. Alizadeh A. The basics of the social approach to law and research in the theories of the sociology of law and foundations of law in Iran. 3rd ed. Tehran: Samt Publications; 2014. [Persian]
11. Darabpoor M. Internationall sale legal. Tehran: Ganj-e Danesh Library; 2015. [persian]
12. Gulshani E. Installment sales in banking rights. 1st ed. Tehran: Shahr-e Danesh Publications; 2013. [Persian]
13. Salehnia A. Jurisprudential examination of the lease contract under the condition of possession with an emphasis on leasing contracts. Tehran: Khwarazmi University; 2011. [Persian]
14. Rahpeik H. Civil law. Tehran: Khorsandi Publications; 2010. [Persian]
15. Ebrahimzadeh M. The domain of the principle of the will of Arbitration. *Judicial Law Research*. 2021; 2(3): 487-494. [Persian]
16. Enders D. Termination of Instalment Contracts in the Convention on Contracts for the International Sale of Goods and Iran Law. *Journal of Research and Development Comparative Law*. 2018; 1(1): 85-119. [Persian]
17. Soleimani B, Taghipour B. Divisibility of Installment Sale through Economic Analysis Approach in Iranian law and Imamiyah Jurisprudence with a Glimpse at Imam KHomeini' s Thoughts. *Research Journal Matin*. 2023; 25(98): 81-108. [Persian]
18. Sultan A, Taghizadeh E, Ebrahimi Y. Jurisprudential-legal genealogy of installment sales with a view on the 1980 Vienna Convention, Political Sociology of Iran. PhD Thesis. Tehran: Payam Noor University; 2022. [Persian]
19. Esmaeili M. The Principal of Autonomy in law of the west and Islamic Its Foundations Consequences and Historical Background. *Comparative Studies on Islamic and Western Law*. 2018; 5(2): 1-26. [Persian]
20. Safai H. General Rules of Contracts. 4th ed. Tehran: Mizan Publications; 2022. [Persian]